

De Oude Ley

Colofon

De Oude Ley is het blad van de KNNV-afdeling Tilburg en wordt toegezonden aan alle leden. Bovendien ontvangen de leden het landelijke KNNV-blad 'Natura'.

Redactie

Redactie : Rob Vereijken, Alie Stofberg en Theo Peeters.

Opmaak : Berry Staps.

Omslag : foto Bart Horvers, vormgeving Joost Horvers

Redactieadres: Pironstraat 7, 5041 GJ Tilburg, rob.vereijken@planet.nl

Tekst het liefst in een word-bestand; foto's, illustraties en kaartjes graag als bijlage meesturen.

Kopijdata voor de Oude Ley: 21 februari, 21 mei, 21 augustus, 21 november.

ISSN: 1 381 – 852X | Oplage: 375 exemplaren.

Bestuur KNNV-afdeling Tilburg:

Voorzitter: vacature

Secretaris: Marie-Cécile van de Wiel

Veldhovenring 27

5041 BA Tilburg

013 – 5436541 | secretaris@tilburg.knnv.nl

Penningmeester: Huub Claessen

Postbus 169

5050 AD Goirle

06 – 24633736 | penningmeester@tilburg.knnv.nl

Activiteiten: Stella Wesel

Gluckstraat 41

5011 VE Tilburg

013 – 4552870 | swesel@beatrix-college.nl

Bestuurslid: Varno Morseld

Van Malsenstraat 35

5051 CB Goirle

013 – 5347801 | vmorseld@wxs.nl

Bestuurslid: Jeffrey Raymakers

Zuid-Oosterstraat 51

5014 BC Tilburg

013 – 5437712 | jeffrey.raymakers@gmail.com

Coördinatoren van commissies en website

Excursiecommissie Stella Wesel

Cursuscommissie KNNV/IVN Marie-Cécile van de Wiel

Website Jeffrey Raymakers

Website van de afdeling www.knnv.nl/tilburg

De Oude Ley 2016, nr. 3

KNNV-nieuws	2
Agenda	6
Klein robertskruid in Tilburg	16
Nachtvlinders op de Kaaistoep	17
Geologische wandeling op de Regte Hei	20
Rode schorpioenmieren in De Kaaistoep	23
Een vrijdagse verkenning van de Chaamse Beek	25
Veldbiologie-Educatie-Tilburg	27
Museumnieuws	29
Witte gij ut?	31
IVN-wandelingen	32

Extra leden- vergadering 20 september

Op 26 januari heeft de jaarlijkse ledenvergadering plaatsgevonden. Hierin werd o.a. de begroting van 2016 gepresenteerd, die een negatief saldo liet zien. Hierop kwam het voorstel uit de zaal om de contributie te verhogen met €2,50 naar €30,-. Dit is ter stemming gebracht en goedgekeurd. Echter, formeel is dit niet de juiste gang van zaken. Het bestuur hecht er waarde aan dat dit wel correct gebeurt. Vandaar dat op dinsdag 20 september een extra ledenvergadering over dit onderwerp zal plaatsvinden. Aanvullend hierop zal ook het onderwerp de 'Oude Ley' op de agenda staan. Graag deze datum alvast in de agenda noteren! Meer informatie volgt.

Natuur- academie Brabant

Samenwerkingsproject Natuurtalenten. Op uitnodiging van Frans Ellenbroek, directeur van Natuurmuseum Brabant, is het bestuur in gesprek met het museum. Vanaf de oprichting in 1935, trekt Natuurmuseum Brabant samen op met onze KNNV-afdeling om natuurstudie, natuurbeleving en natuurbescherming te stimuleren.

We willen graag deze band verder aanhalen en samenwerken om nieuwe (jonge) mensen te stimuleren tot natuurstudie. We denken in beginsel aan het organiseren van thema-weekenden en de koppeling tussen de OO-zone en activiteiten in de nabije omgeving. Krijg je hier al ideeën bij of wil je graag meedenken en doen, geef dit door aan het bestuur! We houden je natuurlijk op de hoogte van de vorderingen.

12,5 jaar artikelen Stadsnatuur

De publicatie van het artikel 'Groene vruchtjesboom' in de Tilburgse Koerier op 28 april markeerde 12,5 jaar enthousiast schrijven over de stadsnatuur van Tilburg door Rob Vereijken. Als cadeau is door het bestuur de productie van een boek over de stadsnatuur aangeboden. Hiervoor is een redactie samengesteld en zijn verschillende budgetten met succes aangeschreven. Het cadeau is dankbaar aanvaard en binnenkort zal men aan de slag gaan met de inhoud van het boek en het nalopen van de teksten op huidige relevantie. Het doel is dat het in het najaar in de verschillende boekhandels ligt. Benieuwd naar alle artikelen? Deze zijn op onze website na te lezen!

Onderzoek Kaaistoep

Al 21 jaar wordt door leden van de afdeling en ook ver daarbuiten, onderzoek gedaan in De Kaaistoep. Dit gebied ligt aan de zuidwest kant van Tilburg, naast de A58. Op dinsdag 31 mei werd in het tv-programma Vroege Vogels aandacht besteed aan het onderzoek in dit gebied. Bij Vroege Vogels radio was er aandacht op 29 mei. Mocht u het gemist hebben, dan is het via 'uitzending gemist' nog te bekijken. Jaarlijks wordt een verslag gemaakt van de waarnemingen. Het verslag van 2015 is inmiddels afgerond. U vindt het op onze website bij 'werkgroepen/kaaistoep'.

Cursussen

Inmiddels is de insectencursus succesvol afgerond. Over het vervolg wordt nog nagedacht. Waarschijnlijk worden er nog enkele excursies toegevoegd. De deelnemers aan deze cursus worden daarover nog geïnformeerd. De landschapscursus is op de helft. In september volgt nog een avond en de cursus wordt afgesloten met een bustocht door het Brabantse landschap. De cursussen voor najaar en winter zijn nog niet rond. Er wordt gedacht aan een praktisch vervolg op de vogelcursussen en misschien een mossencursus. We houden u op de hoogte!

Programma Padden- stoelen- werkgroep

De paddenstoelenwerkgroep heeft weer een lange, gevarieerde lijst van excursies samengesteld. Wandelingen in natuurgebieden in Midden-Brabant, zowel in de weekends als op werkdagen. Leden en aspirant-leden kunnen daaraan deelnemen, maar ook andere KNNV-leden, die belangstelling hebben in de paddenstoelenwereld zijn welkom. Het is daarvoor nodig je aan te melden bij Ger Bogaers

(☎013-4635051) of Toon de Laat (☎013-5331596). Je verneemt dan het vertrekpunt en eventuele wijzigingen in verband met het weer. Bij langdurende droogte kunnen excursies worden afgelast.

De volgende excursies staan op het programma:

DATUM	TIJD	GEBIED
Zondag 14 augustus	9.00 – 13.00 uur	Oude Hondsborg, Moergestel
Zaterdag 27 augustus	9.00 – 13.00 uur	Zegenwerp, St.Michiëlsgestel
Woensdag, 31 augustus	9.30 – 13.00 uur	Duiventoren, Boswachterij Dorst
Zaterdag 3 september	9.30 – 13.00 uur	De Brand, Udenhout
Vrijdag 9 september	9.30 – 13.00 uur	Loonse en Drunense duinen
Zaterdag 10 september	9.30 – 13.00 uur	Leemkuilen Udenhout
Woensdag 14 september	9.30 – 13.00 uur	Wijboschbroek, Schijndel
Zaterdag 24 september	9.00 – 13.00 uur	Veldersbos, Boxtel
Woensdag 28 september	9.30 – 13.00 uur	Oisterwijkse bossen
Zaterdag 1 oktober	9.30 – 13.00 uur	Dongedijkjes, 's Gravenmoer
Dinsdag 4 oktober	9.00 – 13.00 uur	Engelenstede, Berlicum
Vrijdag 7 oktober	9.30 – 13.00 uur	Landgoed de Utrecht, Esbeek
Zondag 9 oktober	9.00 – 13.00 uur	Kampina, Boxtel
Vrijdag 14 oktober	9.00 – 13.00 uur	Dongevallei, Reeshof Tilburg
Dinsdag 18 oktober	9.00 – 13.00 uur	Geelders, Boxtel
Zaterdag 22 oktober	9.00 – 13.00 uur	Sparrenrijk, Boxtel
Dinsdag 25 oktober	9.30 – 13.00 uur	Boswachterij Dorst
Vrijdag 28 oktober	9.30 – 13.00 uur	Loonse en Drunense Duinen
Zaterdag 29 oktober	9.00 – 13.00 uur	Landgoed Wamberg, Berlicum
Zaterdag 12 november	10.00 – 13.00 uur	Rosephoeve, Oisterwijk

Speciaal voor nieuwe leden, aspirant-leden en belangstellenden komen er twee bijeenkomsten in Natuurmuseum Brabant om thuis te geraken in het determineren van paddenstoelen. Met literatuur en microscoop proberen we de door de deelnemers meegebrachte zwammen op naam te brengen, onder leiding van leden van de werkgroep. De bijeenkomsten zijn:

Dinsdag 13 september 20.00 – 22.15 uur

Zaterdag 15 oktober 13.30 – 17.00 uur

Veel paddenstoelen worden tijdens de excursies gefotografeerd (foto Irma Biemans)

Vooraan- kondiging Excursie

Bezoek aan de stortberg van de mijn Hendrik te Brunssum

Het is al weer ruim 50 jaar geleden dat de mijnwerkers in Zuid-Limburg het 'zwarte goud' vanuit grote diepte naar boven haalden. Maar voor ons - fossielenzoekers - is steenkool nog altijd heel actueel. Met de steenkool werd namelijk ook veel afvalsteen naar boven gehaald.

Dat kwam na het wassen van de kool op grote stortbergen terecht. Elke mijn of mijngroep had zijn eigen stortberg. Hier en daar liggen ze nog in het Zuid-Limburgse landschap. Omdat de afvalstenen fossielen bevatten zijn deze stortbergen voor ons een geliefde zoekplaats.

Een stukje boomstam, een takje, een varenblaadje, afgedrukt in steen, zo'n 340 miljoen jaar oud, uit Nederlandse bodem. Het is altijd spannend wat voor verrassing een steen heeft.

Op woensdag 27 oktober a.s. (herfstvakantie) gaan we op excursie naar de stortberg van de mijn Hendrik te Brunssum. De excursie gaat met eigen vervoer. Voor de beheerder nemen we een presentje mee. Van de deelnemers wordt daarvoor een geringe bijdrage gevraagd.

De excursie staat open voor alle leden van de KNNV-afdeling Tilburg. Het aantal deelnemers wordt beperkt tot 20.

Als je zin hebt om lekker met een hamertje en beitelje in het Limburgse land op (heel oude) stenen te tikken en wie weet een verrassende vondst te doen, kan zich aanmelden bij Geert Willemen (✉ g.willemen1@chello.nl). Aanmelden kan tot 1 oktober a.s. Deelnemers krijgen per ommegaande nadere informatie.

Fossielen zoeken in oude steenkoolmijn (foto Geert Willemen)

Nieuwe leden

Onze KNNV-afdeling heeft in het eerste half jaar van 2016 weer meerdere nieuwe leden mogen verwelkomen. Dit komt ook door de verschillende activiteiten die we organiseren: de insecten- en de landschapscursus zorgden voor 11 nieuwe leden.

Voor alle nieuwe leden: welkom bij de afdeling Tilburg!

Hieronder een overzicht:

Pien Kuijpers	Tilburg	Marian van Loon	Tilburg
Mirjam Sikkers	Tilburg	Frans van Hooff	Middelbeers
Chris van Remortel	Tilburg	Esther van der Lugt	Tilburg
Ad van der Bruggen	Tilburg	Jan Schmidt	Tilburg
Rob van Dijk	Goirle	Frans van den Heuvel	Tilburg
Marga Bekker	Tilburg	Marijke Bom	Goirle
Gerry Moes	Tilburg	Jeanne van der Heijden	Tilburg
Marjan van der Heide	St. Michielsgestel	Wim Taelman	Terneuzen
Ad Kuijpers	Drunen	Michel de Bruijn	Drunen
Mary Gielen	Tilburg	Ans van Ewijk	Drunen
Linda de Bruijn	Goirle	Fred Vermaat	Goirle
Lonneke van Huijgevoort	Loon op Zand	Anna van Duuren	Tilburg
Ralpf Voesenek	Rijen	Monique Simons	Tilburg
Jeanne van Dommelen	Tilburg		

Overleden

Helaas zijn ook twee leden overleden. Er is afscheid genomen van Adrie Overwater en Tejo Kromhout.

IN MEMORIAM

Op woensdag 23 maart jl. overleed Adri Overwater.

Hij werd 77 jaar.

Voor de overstap naar de KNNV, afdeling Tilburg, vorig jaar, was hij ruim 14 jaar lid van Nederlandse Geologische Vereniging, afdeling Midden-Brabant, waar hij vele jaren een bestuursfunctie bekleedde. Daarvoor was hij vele jaren (bestuurs)lid van de NGV, afdeling Amsterdam.

Zijn geologische interesse was echter al zo'n 50 jaar geleden geboren, toen hij uit de bezittingen van zijn vader het deel over Geologie uit de Encyclopedie voor Zelfstudie kreeg. Hij las en las en las erin. Sindsdien stond zijn vrije tijd vooral in het teken van de geologie. Hij was enorm leergierig, verdiepte zich in de literatuur en was altijd onderzoekend bezig. Geen enkel instrument gebruikte hij zoveel als zijn loep.

Hoewel hij mineralen prachtig vond en uitermate geïnteresseerd was in gesteenten, werd hij vooral geboeid door algemeen geologische verschijnselen en fossielen. "De geschiedenis van het leven op aarde en dat van de mens komt daaruit voort."

Van Adri hebben we veel geleerd tijdens onze verenigingsavonden. Zijn interesse en vooral zijn kennis was zo breed, dat hij haast over elk onderwerp bijzondere feiten kon vertellen. Maar hij had ook grote belangstelling voor de verhalen van anderen en zocht

mee naar antwoorden op voor ons onoplosbare problemen.

Adri was een heel trouw lid van onze Kring Fossielen. Hij was er bijna elke verenigingsavond, ging vaak mee op excursies, was een vaste bezoeker van lezingen en tentoonstellingen.

Maar bovenal was Adri een heel vriendelijke, gezellige, sociale en betrokken man. We hebben heel veel fijne uren met hem mogen doorbrengen.

Windkanterers hadden Adri's speciale interesse. Gelukkig heb ik thuis een windkantertje. Een blijvende herinnering aan een kundige en fijne man.

Over de hobby van Adri kunt U een artikel lezen op de website van de KNNV-afdeling Tilburg, als bijlage bij de inleiding voor de Werkgroep Geologie en Landschap.

Adri Overwater (foto Geert Willemen)

Agenda

Datum	Onderwerp
8 juli	Landgoed Ooievaarsnest, project herinrichting Oude Leij/Regte Heide
16 juli	Fietstocht langs De Donge
23 juli	Wandelen rondom de Roer met de nadruk op vlinders en libellen
6 augustus	De Maaij
12 augustus	Vrijdagwandeling Gorp & Roovert
13 augustus	Kempbroek – De Krang
3 september	Het Grotenhoutbos Turnhout
9 september	Vrijdagwandeling naar Zondereigen
10 september	Gewestelijke strandexcursie afdeling Walcheren
17 september	Openbare excursie Kaaistoep
2 oktober	Kildonkse watermolen en kasteel Heeswijk
7 oktober	Vrijdagwandeling Oirschotse heide
16 oktober	Openbare vogeltrekdag
22 oktober	Paddenstoelenexcursie Sparrenrijk

Toelichting op de agenda

KNNV-excursies en -avonden zijn in principe bestemd voor KNNV-leden. Wilt u deelnemen maar bent u geen lid, neem dan contact op met het secretariaat (☎ 013 - 5436541). De vertrekpunten naar de excursieterreinen zijn in de buurt van de betreffende uitvalswegen uit

Tilburg. Er is voldoende parkeergelegenheid voor auto of fiets, zodat we met een minimum aantal auto's verder rijden naar het excursiedoel. Voor de autoritten adviseren wij een onkostenvergoeding van € 0,20 per kilometer. Dit evenredig verdeeld over de chauffeur en het aantal meerrijders. En neem bijvoorbeeld voor de heen- en terugreis altijd een paar droge schoenen mee, zodat de chauffeur van de auto niet met een vervuild auto interieur blijft zitten na de rit. Het is verder gewenst mee te nemen: verrekijker, loep en bij langere excursies eten en drinken.

Bij een aantal excursies is aanmelden vooraf noodzakelijk. Soms in verband met vervoer of voor een afspraak met een terreinbeheerder of een andere reden. Doe dit dan ook, tijdig, voor de vermelde datum, zodat de excursieleider hiermee ook tijdig is geïnformeerd. Bij extreem slecht weer kan de excursieleid(st)er besluiten de excursie niet door te laten gaan. Bel bij twijfel de excursieleid(st)er. Ook voor nadere informatie kunt u bij hem/haar terecht. Alle andere activiteiten zijn voor iedereen toegankelijk. Heeft u wensen om eens naar een bepaald gebied te gaan, of een bepaald thema, of andere ideeën, laat het ons a.u.b. weten, zodat wij deze wensen in ons programma kunnen opnemen. Hopelijk tot ziens op een van onze excursies.

8 juli Vrijdag

Onderwerp	Landgoed Ooievaarsnest langs het project herinrichting Oude Leij/Regte Heide
Tijd	9.00 - 13.00 uur.
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Plusmarkt, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Pieter Mueller (☎ 0134678438 of ✉ pmueller@xs4all.nl)
Omschrijving	Met de uitvoering van het ontwerp projectplan (aug. 2013) wordt invulling gegeven aan de waterschapsdoelstellingen voor de Oude Leij en het aangrenzende beekdal (de Regte Heide, landgoed De Hoevens, Ooievaarsnest en Riels Laag). Concreet gaat het hierbij om 5 km beekherstel en het verbeteren van de hydrologische situatie van 80 ha natte natuurparel. We wandelen zover mogelijk langs het nieuwe beektracé om daarna in restaurant Roovertsche Leij de verandering te evalueren.

16 juli Zaterdag

Onderwerp	Fietstocht langs De Donge
Tijd	8.00 uur - gehele dag.
Locatie/Vertrek	NS station Reeshof.
Contact	Ben Akkermans (✉ b.a.r.akkermans@planet.nl of ☎ 013 – 5362107). Fietsafstand ± 50 km.
Omschrijving	De Donge ontspringt bij Baarle Nassau, op 28 meter boven NAP en heet daar Oude Ley. Zij stroomt door het Riels Laag en De Kaaistoep. Na de kruising met de Oude Bredaseweg krijgt zij haar naam De Donge. Van hieruit vervolgt zij een ‘moeizame’ tocht om er op 0,85 meter boven NAP, in de Amer uit te monden. Wij beginnen onze tocht langs de Dongevallei, met begeleiding van Guido Stoker coördinator van de KNNV-werkgroep Dongevallei. Vanaf de spoorlijn Breda-Tilburg is de beek getransformeerd tot een moerassige waterpartij. Ten westen van Tilburg is de stroom afgedamd en omgelegd naar het Wilhelminakanaal, waarin nu het water uitstroomt. Door deze amputatie vindt de oorspronkelijke Donge hier haar einde. In Dongen krijgt de beek een hernieuwde start. De stroom werd daarop Donge genoemd, doch de bovenloop bleef Leij en Oude Leij heten. Onder Raamsdonk is de rivier omgeleid naar het gemaal van Keizersveer waar dit stuk Donge aan zijn einde komt. Wederom begint de rivier nogmaals opnieuw bij Raamsdonkveer om in het Wilhelminakanaal te eindigen. Wij beëindigen de tocht in Geertruidenberg op de spoorbrug van het Halve Zolenlijntje. De terugweg gaat langs de Onkelsloot, een ecologische verbindingzone bij Dongen om weer terug te keren naar ons vertrekpunt.

23 juli Zaterdag

Onderwerp	Wandelen rondom de Roer met de nadruk op vlinders en libellen
Tijd	8.30 - gehele dag.
Locatie/Vertrek	Burgemeester van de Mortelplein bij de Plusmarkt Tilburg
Contact	Meld je aan vóór 20 juli bij Johan van Laarhoven (☎ 013 – 4638937 ✉ thesnowfox@zonnet.nl). Opgeven is noodzakelijk i.v.m. vervoer. Omdat vlinders en libellen alleen bij goed weer vliegen, bestaat de mogelijkheid dat de excursie een dag wordt opgeschoven of zelfs helemaal wordt gecanceld.
Omschrijving	We maken een tweetal wandelingen rondom deze prachtige rivier. De Roer is een zijrivier van de Maas en ontspringt op de Hoge Venen in België en stroomt via Duitsland om uiteindelijk in ons land bij Roermond in de Maas terecht te komen. Door de behoorlijke hoogteverschillen is er sprake van een vrij snel stromende rivier in een prachtig landschap. Een van de bijzondere attracties van deze rivier is de grote rijkdom aan libellen. Mogelijk zien we zelfs de zeldzame Gaffellibel.

6 augustus Zaterdag

Onderwerp	De Maaij
Tijd	7.30 - ± 13.00 uur.
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Aldi, Spoordijk / Doornbossestraat, Tilburg.
Contact	In verband met vervoer opgeven bij Ben Akkermans (☎ 013 - 5362107 of ✉ b.a.r.akkermans@planet.nl). Afstand naar vertrekpunt, Bergeijk ± 100 km v.v.
Omschrijving	De Maaij is een prachtig waterrijk gebied met moeras, broekbos, uitgestrekte rietlanden en voormalige vloeivelden. In de dertien visvijvers zijn vroeger karpers en waterlelies gekweekt. Natuurmonumenten heeft de rust in het gebied hersteld en laat de natuur zijn gang gaan. Meer dan 50 soorten vogels profiteren hiervan. We kunnen deze vogels bewonderen vanuit de luxe kijkhut die Natuurmonumenten heeft gebouwd. Ook voor libellen is het een uitstekend gebied; ga mee om hun schoonheid te bewonderen. Op een heuvel in De Maaij ligt een klein dennenbos met resten van een urnenveld en grafheuvels uit de late bronstijd. Wandelaafstand: ± 6,5 km.

12 augustus Vrijdag

Onderwerp	Vrijdagwandeling Gorp & Roovert
Tijd	9.00 -13.00 uur.
Locatie/Vertrek	Burgemeester van de Mortelplein bij de Plusmarkt, Tilburg
Contact	Stella Wesel (✉ swesel@beatrix-college.nl of ☎ 06 – 27055446).
Omschrijving	We starten bij natuurpoort de Rooverische Leij en gaan daar een wandeling maken door het gebied. Dwars door dit gebied slingeren riviertjes, ook wel ‘Leijen’ genoemd, die deze streek, samen met vennen, heide en bossen, zeer afwisselend maken. Enkele vennen uit dit gebied zijn Haneven, Papschot en Bankven. Het Papschot wordt omringd door een vochtig heidegebied met Klokjesgentiaan en Witte snavelbies. Wulp en Wintertaling broeden hier, terwijl Groenpootruiter, Zwarte ruiter, Tureluur en Oeverloper hier wel eens verblijven. De bossen langs de Rooverische Leij hebben de grootste natuurwaarde. Hier zijn vele broedvogels te vinden zoals Bosuil, Zwarte specht en andere spechtsoorten, Boomklever, Goudvink, Vuurgoudhaantje, Kruisbek, Wielewaal en Fluit. Na afloop maken we gebruik van de Brabantse gastvrijheid van eet- en drinkerij de Rooverische Leij.

13 augustus Zaterdag

Onderwerp	Kempbroek - De Krang
Tijd	7.30 uur - gehele dag.
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Aldi, Spoordijk/Doornbossestraat, Tilburg.
Contact	In verband met vervoer opgeven bij Ben Akkermans ☎ 013-5362107 of ✉ b.a.r.akkermans@planet.nl. Afstand naar vertrekpunt, Weert ± 130 km v.v.
Omschrijving	De Krang was vroeger een nat gebied. Op sommige plaatsen zijn door wegstuivend zand duizenden jaren geleden kommen in het dekzand ontstaan; hier vormden zich moerassige gebieden die door de plaatselijke bevolking werden gemeden. De Roukespeel is een overblijfsel van zo’n voormalig moerasgebied. We kunnen hier bij het vogelkijkscherm bij het Roukespeelven langs de wandelroute genieten van watervogels als Dodaars en misschien wel een Zwarte ooievaar die hier jaarlijks passeert. Bij de Leukerbeek groeien nu Riet, Lisdodde, Gele lis en Egelskop in een opgeknaapt ven. In het noorden is een aantal vennen aangelegd waarvan onder andere de Kwartelkoning profiteert. Wandelaafstand: 11,7 km.

3 september Zaterdag

Onderwerp	Het Grotenhoutbos bij Turnhout
Tijd	8.00 - 12.30 uur einde excursie
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Plusmarkt, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	In verband met vervoer opgeven vóór 28 augustus bij Ben Akkermans (☎ 013-5362107 of ✉ b.a.r.akkermans@planet.nl)
Omschrijving	<p>Deze excursie wordt verzorgd door Natuurpunt-Turnhoutsekempen. De KNNV afd. Tilburg en het natuurland-Turnhoutsekempen zijn een samenwerking aangegaan om een maal per jaar een natuurgebied in hun omgeving te tonen aan elkaars leden. Dit jaar wordt de aftrap gedaan door onze zuiderburen.</p> <p>Wij gaan samen met hen naar het Grotenhoutbos, gelegen op de grens van de gemeenten Lille en Vosselaar. Dit bos van 300 hectare heeft een rijke historie. De eerste schriftelijke bron die melding maakt van het bos dateert uit 1320.</p> <p>De bijzondere uitgangssituatie voor de Kempen (oud bos op relatief rijke gronden) maakt dat het Grotenhout ook wat biodiversiteit betreft hoge toppen scheert.</p> <p>Op de terugweg wellicht een puntzak frieten.</p>

9 september Vrijdag

Onderwerp	Vrijdagwandeling naar Zondereigen
Tijd	9.00 - 13.00 uur.
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Plusmarkt, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Frans Stoop (☎ 013 - 5704276 of ✉ fr.stoop@gmail.com). Afstand: ± 60 km. v.v.
Omschrijving	<p>Baarle-Hertog (B) is een versnipperde gemeente. Er zijn 22 enclaves: volledig door Nederland omringde grondgebieden. Daarnaast zijn er vier delen die volledig in België liggen, aan één zijde grenzend aan Nederland. Hiervan is Zondereigen het grootste gebiedsdeel. Tijdens WO I werd België door het Duitse leger bezet, Nederland was neutraal. De Belgisch-Nederlandse grens was de scheidingslijn tussen oorlog en vrede. In Baarle-Hertog bleef het centrum vrij, maar Zondereigen was bezet. Door het Duitse leger was tussen 1915 en 1918 heel de rijksgrens afgesloten met een draadversperring onder hoogspanning: de dodendraad.</p> <p>In deze omgeving, waar van de dodendraad en van een schakelhuis twee reconstructies met infoborden zijn, kunnen we een educatieve en grensoverschrijdende wandeling maken en een goede indruk krijgen van het landschap, de natuur en de bewoning van dit gebied gelegen tussen Mark en Schouwloop.</p>

10 september Zaterdag

Onderwerp	Gewestelijke strandexcursie afdeling Walcheren
Tijd	9.00 uur - gehele dag.
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Plusmarkt, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Bij voorkeur opgeven per mail bij Ben Akkermans (✉ b.a.r.akkermans@planet.nl) of ☎ 013 -5362107) met vermelding of u een auto voor het vervoer beschikbaar heeft. Afstand naar het vertrekpunt 220 km v.v.
Omschrijving	De afdeling Walcheren nodigt ons uit voor een vloedlijnexcursie achter de Veerse dam. We lopen naar een volgende duinovergang, daar op de primaire duinen houden we een veldlunch uit eigen broodtrommel. Voor wie het wat luxer wil; er is hier ook een strandtent. We vervolgen de excursie over de Schotsman, een grote strandvlakte met het karakter van een vochtige duinvallei. De excursie heeft een paar hoofdonderwerpen: schelpen en ander aanspoelsel, geologie m.n. duinvorming in allerlei stadia, planten en vlieders. Einde excursie rond 16.00 uur. De excursie gaat altijd door, het programma wordt gewoon aangepast aan het weer.

17 september Zaterdag

Onderwerp	Openbare excursie Kaaistoep
Tijd	9.00 - 13.00 uur.
Locatie/Vertrek	Burgemeester van de Mortelplein bij de Plus Markt, Tilburg. Voor wie zelf per fiets direct naar het vertrekpunt wil gaan: 9.15 uur vanuit de Hut van Homberg. Deze is te bereiken vanuit de Blaak: het Roerpad - Oude Rielseweg - Keistoep – Heisteeg (nr. 2), parallel aan de A58. De parallelweg is afgesloten voor gemotoriseerd verkeer.
Contact	Pieter Müller (☎ 013 – 4678438 of per ✉ pmueller@xs4all.nl). Om ons een idee te geven van het aantal deelnemers graag opgeven per mail of telefonisch bij Pieter.
Omschrijving	Altijd al eens willen weten wat de onderzoekers in ‘onze Kaaistoep’ aan het doen zijn of gewoon geïnteresseerd hoe het gebied achter het gesloten hek er uitziet, dan is deze excursie een mooie gelegenheid hiervoor. Er lopen momenteel verschillende projecten zoals de herinstructie van de Boomkikker en Knoflookpad en het onderzoek naar de Amerikaanse rivierkreeft. Het vogelringstation toont u hoe een vogel gevangen en geringd wordt; dit gebeurt met slag- of mistnet. De beheerder, Jaap van Kemenade (☎ 06 – 53941104) eventueel met assistentie, neemt ons mee en brengt ons op de hoogte van de laatste ontwikkelingen in het gebied Kaaistoep-west. Na afloop van de wandeling drinken we koffie of

thee in de beheerders/onderzoekers Hut van Homberg. Neem zelf a.u.b. een beker of mok mee.

2 oktober Zondag

Onderwerp	Kildonkse watermolen en kasteel Heeswijk
Tijd	9.00 uur – gehele dag.
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Aldi, Spoordijk / Doornbossestraat, Tilburg.
Contact	Opgeven vóór 25 september bij Ben Akkermans (☎ 013 - 5362107 of ✉ b.a.r.akkermans@planet.nl). Afstand 75 km. v.v.
Omschrijving	<p>De molens van Kilsdonk zijn een unieke combinatie van wind- en watermolen. Zij staan beide tegenover elkaar aan de oevers van een zijtak van het riviertje de Aa. De windmolen wordt gebruikt voor het malen van graan en de watermolen is een oliemolen. Bij de molens is een klein bezoekerscentrum en een cafetaria waar we een kop koffie kunnen nemen. Wanneer er een rondleiding is in de molen wordt er een bijdrage van € 4,50 gevraagd. Hierna gaan we naar kasteel Heeswijk waar we om 13.00 uur kunnen aansluiten bij een rondleiding. Na afloop hiervan kunnen we nog een wandeling maken in de omgeving van het kasteel.</p> <p>Tip: vergeet uw fotocamera niet. Er is een mogelijkheid om per fluisterboot naar het kasteel Heeswijk te gaan. Deze vertrekt om 10.30 uur vanaf de molen. Kosten zijn € 6.00. De kosten voor het bezoek aan het kasteel zijn € 10.00. Museumkaarthouders gratis. Leden van Stichting het Brabants Landschap ook gratis op vertoon van een geldige jaarkaart.</p>

Kildonkse watermolen (foto Ben Akkermans)

7 oktober Vrijdag

Onderwerp	Vrijdagwandeling Oirschotse heide
Tijd	9.00- 13.00 uur.
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Aldi, Spoordijk/Doornbossestraat, Tilburg.
Contact	Met Geert Willemen van de geologische werkgroep binnen onze KNNV. Voor meer info: Ben Akkermans (☎ 013 - 5362107 of ✉ b.a.r.akkermans@planet.nl).
Omschrijving	Een gebied waar wij als vereniging maar weinig gebruik van hebben gemaakt. Mede omdat de Oirschotse heide altijd gebruikt werd als militair oefenterrein. Door de inkrimping van ons leger is het nu wat rustiger geworden op de heide. Een goede gelegenheid om er een wandeling te gaan maken.

16 oktober Zondag

Onderwerp	Openbare vogeltrekdag
Tijd	Vanaf 7.30 uur
Locatie/Vertrek	Viaduct over het Wilhelminakanaal aan de Meerijbaan in Tilburg.
Omschrijving	Vogelwerkgroep KNNV Tilburg houdt haar jaarlijkse Openbare vogeltrekdag. Als de zomer op zijn einde loopt, gaan veel vogelsoorten op weg naar zuidelijke oorden. Ieder jaar in oktober telt de vogelwerkgroep op meerdere dagen de voorbijtrekkende vogels. De meest vogels vliegen vanuit het noordoosten in zuidwestelijke of zuidelijke richting langs of over de stad.

22 oktober Zaterdag

Onderwerp	Paddenstoelenexcursie Sparrenrijk
Tijd	9.00 – ± 13.00 uur.
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Aldi, Spoordijk/Doornbossestraat, Tilburg.
Contact	Anneke Bruijnzeels (☎ 013 – 4555711 of ✉ annekebruijnzeels@hotmail.nl).
Omschrijving	Onder leiding van Jacques Smout bezoeken wij Sparrenrijk bij Boxtel. Het is een gevarieerd bosgebied met fraaie lanen. Het is zeer rijk aan paddenstoelen en wordt door de paddenstoelenwerkgroep al jaren bezocht.

Klein robertskruid in Tilburg

Loes van Gorp

Klein robertskruid

Op 27 april j.l. zag ik in een berm in Tilburg een door mij nog niet eerder gesignaleerde plant. Iedereen kent waarschijnlijk wel Robertskruid dat op diverse plekken kan worden waargenomen.

Deze plant leek er sterk op maar de bloemen waren wat kleiner. Ik nam een enkel exemplaar mee en keek eens wat na op internet. Al snel kwam ik er achter dat dit Klein robertskruid moest zijn. Mijn waarneming werd diezelfde avond ook bevestigd met een goedgekeurd bericht van waarnemingen.nl. Enkele dagen later trof ik de plant op een andere locatie weer aan, ook in de buurt van de spoorlijn. Deze van oorsprong Mediterrane soort uit de Ooievaarsbekfamilie, is voor het eerst in 1986 in Nederland aangetroffen en breidt zich sindsdien via het Nederlandse spoorwegnet uit. De éénjarige plant, een exoot, bloeit van mei tot september en groeit op rotsachtige plaatsen, heggen, struwelen en langs spoorwegen. Verspreiding: Zeer zeldzaam in stedelijke gebieden. Deze soort staat op de Rode lijst 2012, thans niet bedreigd en stabiel of toegenomen. De bloemkroon van Klein robertskruid is kleiner dan 9 mm. Bij gewoon Robertskruid is die groter dan 9mm. Misschien zie je deze soort de komende tijd ook ergens langs het spoor; let vooral op de kleine bloemen. Hieronder mijn foto van Klein robertskruid. Een actueel verspreidingskaartje kun je vinden op www.verspreidingsatlas.nl.

Klein robertskruid (foto Loes van Gorp)

Nachtvinders op de Kaaistoep

Guido Stoker

Nachtvlinder nacht

Dit jaar wordt er door de insectenwerkgroep van de KNNV-afd. Tilburg een *Basiscursus Insecten* gegeven. Als onderdeel daarvan kreeg ik het verzoek om een cursusavond 'nachtvinders' te verzorgen op 4 juni. Sinds een paar jaar wordt er naar Brits voorbeeld ook in Nederland een door de Vlinderstichting gecoördineerde Nationale

Nachtvlindernacht (NNN) gehouden. De bedoeling daarvan is om nachtvinders bij een groter publiek onder de aandacht te brengen. Dit jaar was die toevallig ook op 4 juni; een mooie samenloop van omstandigheden. En waar kan dat beter dan in het best onderzochte stukje van Nederland: de Kaaistoep. Daar wordt door Henk Spijkers al meer dan 20 jaar intensief naar nachtvinders gekeken. Henk was bereid zijn lichtval-installatie en zijn soortenkennis beschikbaar te stellen. De Hut van Homberg aldaar is een erg geschikte locatie, want de benodigde elektra is aanwezig en dus zijn ook koffie, thee en koek makkelijk te serveren. Waarvoor dank aan terreineigenaar TWM-Gronden.

Introductie door Paul van Wielink (foto Guido Stoker)

Tientallen macro's

Er waren in totaal 21 personen aanwezig: zowel cursisten als door hen meegebrachte geïnteresseerden. De avond werd begonnen met een korte toelichting door mij over de Kaaistoep, gevolgd door een inleiding over nachtvlinders en het monitoren daarvan. Om ongeveer 22.30 uur gingen de UV-lampen aan en kon het bekijken, fotograferen en determineren beginnen. Niet alleen de nachtvlinders waren onderwerp van de interesse; ook de andere insectengroepen kwamen uitgebreid aan bod. Maar daar weet ik niet zo veel van en heb er bovendien geen lijst van bijgehouden. Het was een zeer geschikte avond: beetje broeierig na een warme dag, dreigend onweer op afstand, maar toch droog gebleven. Weinig wind en de temperatuur aan het begin van de avond was 17,8°C. Om ca. 24.00 uur toen iedereen het wel welletjes vond, bedroeg deze nog steeds 15,5°C. Henk en ik zijn nog tot ca. 1.30 uur doorgegaan. Want tja.... veel nachtvlinders komen toch echt pas na middernacht! Bijgaand treft u een soortenlijst aan van de aangetroffen nachtvlinders (tabel 1). Er zijn 58 macro's (117 exx.) waargenomen. De moeilijk op naam te brengen micro-nachtvlinders zijn niet systematisch bijgehouden, maar vier soorten waren zo op het oog wel te determineren. De lijst is opgestuurd naar de Vlinderstichting en naar Noctua, de landelijke database voor nachtvlinders. Na controle door hen is de lijst goedgekeurd en voorzien van extra informatie over de landelijke verspreiding van de gevonden soorten en de mate van zeldzaamheid en bedreiging. Uit de lijst blijkt dat er geen erg grote 'bijzonderheden' zijn aangetroffen. Toch werden er 13 Rode Lijst-soorten waargenomen. De Brede W-uil is zo'n zeldzaam en bedreigde soort, net zoals de gewone W-uil. Al met al een geslaagde avond!

Grote variatie op het witte doek (foto Els van Kooten_compilatie TheoPeeters)

Tabel 1. Nachtvinders op de Kaaistoep tijdens de nationale nachtvindernacht 4 juni 2016.

Toelichting: N = aantal; nat. zz = landelijke zeldzaamheid (conform databestand Noctua); reg. zz = regionale zeldzaamheid; RL = rode lijst-categorie: B= bedreigd, K = kwetsbaar, G = gevoelig, TNB = thans niet bedreigd; T = trekvinder.

MACRO's					MACRO's				
NL-naam	N	nat.zz	reg.zz	RL	NL-naam	N	nat. zz	reg.zz	RL
agaatvlinder	2	aaa	aaa	G	komma-uil	3	aa	aa	TNB
appeltak	3	aaa	aaa	TNB	koperuil	1	aaa	aaa	TNB
berkenbrandvlerkvlinder	1	aa	aa	TNB	kroonvogeltje	1	aaa	aa	TNB
berkeneenstaart	1	aaa	aaa	TNB	kweekgrasuil	1	aa	a	G
brandvlerkvlinder	2	aaa	aa	TNB	lindepijlstaart	1	a	a	TNB
brede-w-uil	1	z	z	K	meriansborstel	1	aaa	aa	TNB
bruine snuituil	2	aaa	aaa	TNB	naaldboomspanner	1	aa	aaa	TNB
dennenpijlstaart	2	aa	aaa	TNB	oranjegeel halmuiltje	5	aaa	aa	TNB
dennenspanner	1	aa	aa	TNB	Peper en zoutvlinder	1	aaa	aaa	G
dennenspinner	6	z	aa	TNB	schaapje	2	aa	aa	G
donker halmuiltje	3	aaa	aa	TNB	schedeldrager	1	aa	a	TNB
donkere marmeruil	2	aaa	aaa	TNB	sint-jacobsvlinder	2	aaa	aaa	TNB
draakje	1	a	a	K	stompvleugelgrasuil	1	aaa	aa	TNB
drielijnuil	3	aaa	a	TNB	stro-uiltje	4	aaa	aaa	TNB
dromedaris	1	aaa	aaa	G	variabele breedvleugeluil	1	a	z	K
eekhoorn	1	a	a	K	variabele eikenuil	1	a	a	TNB
gamma-uil	2	aaa	aaa	T	variabele grasuil	1	aa	a	G
geel beertje	6	aaa	aaa	TNB	wapendrager	1	aaa	aaa	TNB
gelobd halmuiltje	2	aaa	aa	TNB	witstipgrasuil	2	aaa	aa	TNB
gerande spanner	2	aaa	aaa	TNB	witte schaduwspanner	1	aa	aa	TNB
gerimpelde spanner	3	aaa	aaa	TNB	witte tijger	5	aaa	aaa	TNB
gevlekte groenuil	3	a	a	TNB	w-uil	1	z	z	K
gevlekte pijluil	1	a	a	B	zilverstreep	2	aaa	aaa	TNB
gewone breedvleugeluil	1	aaa	aa	G	zuidelijke stofuil	1	aaa	aa	TNB
gewone worteluil	3	aaa	aaa	TNB	zwart beertje	4	aaa	aaa	TNB
groene dwergspanner	1	aaa	aa	TNB	zwarte-c-uil	2	aaa	aaa	TNB
groente-uil	1	aaa	aaa	TNB					
groot avondrood	1	aaa	aa	TNB	MICRO's				
hagedoornvlinder	2	aaa	aaa	TNB	Groene eikenbladroller	3	aaa	aaa	
huismoeder	5	aaa	aaa	TNB	Kroosvlindertje	1	aaa	aaa	
klaverblaadje	1	aaa	aaa	TNB	Rietsnuitmot	3	aaa	aaa	
kleine groenuil	3	aaa	aa	TNB	Waterleliemotje	2	aaa	aaa	

Geologische Wandeling op de Regte Hei

Geert Willemen

Geen verrekijkers!

Op zaterdag 19 maart werd een gezelschap van ca. 15 personen uit meerdere disciplines binnen de KNNV - onder het genot van een kopje koffie of thee - welkom geheten door Joost Vermeë en Mieke Bouw (werkgroep Geologie en Landschap) bij de boswachterswoning aan de Regte Heide te Riel. Daar kregen we ook inleidende informatie over dit natuurgebied. Vanzelfsprekend vooral geologische informatie. Verrekijkers e.d. waren dus niet persé nodig, omdat alle bijzonderheden zich ónder of óp de grond bevonden. Na een korte inleiding door Joost, die vooral het landschappelijke element voor zijn rekening nam, trokken we naar de eerste stop: het brugje over de Oude Ley. Opmerkelijk was dat rechts van de weg een breed moerasachtig rivierdal lag en dat links ervan een snelstromende smalle beek verder ging. Het hoogteverschil tussen de heide en het rivierdal, bedraagt hier ca. 5 meter.

Aan de rand van de hei gaf Joost verdere uitleg (foto Geert Willemen)

Horsten en slenken

De volgende stop was het infobord, waarop duidelijk de treden in het landschap te zien waren en ook de breuk, die hier diep in de bodem aanwezig is. Joost vertelde het verhaal over scheuren in de aardkorst, die ontstaan als gevolg van bewegingen van aardplaten

(zo botst bijv. de Afrikaanse plaat tegen de Euraziatische plaat). Het hele aardoppervlak is een verzameling van ontelbare scheuren. Ze zorgen voor plooiing of verschuiving van stukken aardkorst, waardoor o.a. horsten (hoger gelegen delen) en slenken (weggezonden delen) ontstaan. De Regte Heide ligt aan de linkerzijde van de Roerdalslenk, op de Kempenhorst. De hoogteverschillen zijn door afbraak op de hogere delen en opvulling van de lagere delen nauwelijks aan de oppervlakte waar te nemen. Vervolgens stopten we op een stuk grond nabij de oever van de Oude Ley. Mieke, gespecialiseerd in de samenstelling van de bodem en in zand en gesteente, vertelde dat dit nog een oorspronkelijk stukje grond was, dat niet door mensenhanden was bewerkt. Aan de hand van een door Peter genomen grondmonster liet ze zien dat de bovenste laag vochtig was en humusrijk door dierlijke bemesting.

Grondmonsters werden bekeken (foto Geert Willemen)

Zandliniaal en loep

Daaronder kwam de gele originele zandgrond te voorschijn. Met behulp van een "zandliniaal" en een loep werd de korrelgrootte van het zand bepaald. Uitvoerig werd stilgestaan bij het feit dat zand een verzamelnaam is voor al het gesteente met korrelgrootte tussen 0,063 mm en 2 mm en niets te maken heeft met de overige kwaliteiten, zoals herkomst of (minerale) samenstelling. Binnen zand wordt wel weer onderscheid gemaakt tussen uiterst grof en uiterst fijn zand met meerdere gradaties er tussen in. Is de korrelgrootte groter, dan spreken we van grind; is die kleiner noemt men het silt (waaronder leem en klei vallen)

Even verder werd in een bodemprofiel duidelijk dat water - meestal onder invloed van zuren - de bovenste bodemlagen uitspoelt en mineralen meegenomen worden naar beneden. De kleur van de laag verloopt dan van donker naar heel lichtgrijs. Daaronder worden de uitgeloopte mineralen weer afgezet en is de kleur weer donkerder. In het geval dat ijzermaterialen overheersen, kleurt de grond roestbruin. De rijkdom aan ijzer kan zo hoog zijn dat korsten worden gevormd (ijzeroer). Mieke legde hier ook uit dat er verschil was tussen dekzand (door water en ijs afgezet) en stuifzand (door wind afgezet). Op de heide zijn zelfs kleine paraboolduintjes waar te nemen. Vervolgens werden we geloodst naar "de twee berken". Hier was in het landschap zichtbaar dat we exact boven de eerder besproken breuk stonden. Hoewel het nagenoeg overal even hoog was, was aan de lage kant van de breuk de grond door kwelwater vochtiger, waardoor deze alleen geschikt was voor hooilanden (gras/beemden). De hogere kant was droger en daar heeft zich de heide kunnen vormen. Precies op de breuk was de overgang tussen grasland en heide. De flinke verbreding van de Oude Ley hier ter plaatse kon ook verklaard worden door de aanwezigheid van kwelwater. Vroeger was hier het begin van de Oude Ley.

Maaseitje

Verder op de hei kwamen we zand uit "de Formatie van Sterksel" tegen, dat hier tussen 800.000 en 400.000 jaar geleden door de Rijn en vooral De Maas was afgezet. In het zand bevinden zich heel veel steentjes, die hun herkomst uit de Ardennen of Eifel verraden, zoals het Revinienkwartsiet, de conglomeraatjes, de vuursteentjes en niet te vergeten een "Maaseitje". Mieke wist met haar enthousiaste uitleg allen te boeien en zorgde ervoor dat alle neuzen aan het slot van de wandeling naar de grond waren gericht. Menig steentje ging in de zak mee naar huis. Het was een heel leerzame morgen. Nooit geweten, dat er zoveel te vertellen valt over een stukje natuur van slechts een halve vierkante kilometer, zo dicht bij huis.

Rode schorpioenmieren in De Kaaistoep

Peter Boer

Schorpioen mier

Een van de goed herkenbare mierensoorten, zelfs zonder loep, zijn schorpioenmieren. Ze hebben een roodbruine kop (rest donker) en een naar achteren sterk versmallend achterlijf dat in een punt uitloopt. Bij gevaar krommen ze hun achterlijf omhoog: als een schorpioen.

In Midden- en Zuid-Europa is de Rode schorpioenmier *Crematogaster scutellaris* een heel gewone mier. In Nederland werden ze een eeuw geleden wel 'meegenomen' met ingevoerde kurk van Kurkeiken. Vestigingen bleven uit. Nu zien we steeds vaker levensvatbare kolonies in Nederland en Duitsland. Er zijn aanwijzingen, dat ze zijn meegelift met caravans. Mogelijk komen ze via de opdraaipootjes de caravan binnen, verhuizen mee naar het noorden en verlaten de caravan weer via dezelfde weg.

(preparaat). Schorpioenmieren zijn te herkennen aan de typische manier waarop het achterlijf aan de tweede knoop hangt. (foto: antweb.org)

Unieke vangst

In De Kaaistoep zijn op 30 augustus 2015 maar liefst acht gevleugelde Rode schorpioenmieren gevangen. Op licht. Door Henk Spijkers en Paul van Wielink. Die dag en avond was het broeierig warm en dreigde er onweer. Om 00.35 uur was het nog 21,5°C! Een uitzonderlijke nacht.

Nooit eerder in de periode 2002 tot en met 2014, tijdens 455 vangnachten waarbij 24.471 mieren werden gevangen, kwam het voor dat deze mier op het verlichte laken terecht kwam. Een unieke vangst dus. In De Kaaistoep moet een nest zitten. Als je namelijk acht exemplaren van één mierensoort vangt, dan moet er wel een nest in de buurt zijn, want alle mieren waarvan er acht of meer in één nacht in De Kaaistoep zijn gevangen, leven in De Kaaistoep.

De rode koppen en spitse achterlijfjes van de Rode schorpioenmieren vallen direct op. (foto Paul van Wielink)

Nest zoeken

Dus nu wordt het zoeken naar het nest. Ze maken kartonachtige smalle, vlakke, langgerekte nesten tussen de groeven in boomschors en tussen de stengels van klimop. Precies een plaats waar in Nederland geen concurrentie voor ze is te verwachten. Wie vindt het nest? Of, wie ziet de trein van werksters op een boom lopen op weg naar bladluiskolonies. Of, wie ziet ze stukje vlees van een dode spitsmuis rukken? En als je ze dan vindt, dan heb je de vijfde vestiging van Rode schorpioenmieren in Nederland te pakken.

Een vrijdagse verkenning van de Chaamse Beek

Elly Poppe-Stolk

Coulissenland schap

Op 8 april jl. voerde de vrijdagwandeling ons over het Laarzenpad door natuurgebied Chaamse Beek, net een kilometer ten noorden van Chaam. De ochtend begon fris, maar geleidelijk kroop de temperatuur omhoog, met af en toe een bleek zonnetje. Meteen al bij de start (wandelknooppunt 61, Dasmussestraat) van de uitgezette route van 4,9 km ontvouwt zich in het wat heilige licht een stukje magnifiek coulissenlandschap. Waterschap Brabantse Delta en Natuurmonumenten maken zich hier samen sterk voor behoud – en herstel – van dit landschap. Onder meer door de rechtgetrokken Chaamse Beek weer haar meanderende loop terug te geven. Vanuit een van de bloeiende Sleedoorns worden we begroet door een Zwartkop. Tijdens onze wandeling zullen we nog heel wat vogelsoorten horen en soms ook zien. Zo gaan we er iets verderop, als een van ons een Roodborsttapuit signaleert, met onze verrekijkers eens goed voor staan om dit vogeltje te bekijken. Boven de lieflijke, diep paarsblauwe hondsdrabfloempjes in het frisgroene gras deinen bloeiende vossenstaart en Pinksterbloem in het ochtendbriesje zacht heen en weer. Andere hier nadrukkelijk aanwezige planten – al of (nog) niet in bloei - zijn Kruidende boterbloem, melkdistel, Wolfspoot, Smeewortel, Kluwenhoornbloem, Speerdistel en Valeriaan. We volgen een tijdje een lang pad, waarachter zich drassig grasland uitstrekt. De wilgen die het omzomen, zijn pas geknot. Een deel van de flexibele takken is tot rillen gevlochten, een ander deel ligt te wachten tot het wordt afgevoerd. Al snel zien we rechts een poel die vast veel kikkers zal trekken. Iets verder passeren we... een wijngaard! Weer een stukje verderop lopen we even naar een hoger gelegen landschappelijke kijkhut om van het uitzicht te genieten. Op weg erheen wordt onze aandacht getrokken door een rozet met vrij groot diep ingesneden blad: jawel, de Moerasdistel! De voetballen die we hier ook vinden, blijken resten van stuifzwammen te zijn.

Landgoed Valkenberg

Via een witte slagboom betreden we landgoed Valkenberg. Langs het meanderende beekje bloeien Speenkruid en Bosanemoon. In het water is het blad van de Grote waterpeppe al te zien. Ook Beekpunge toont zich al vegetatief. Landschappelijk springt dit gebied er helemaal uit! Hier is ook meer bos. Terug in het gebied van Natuurmonumenten, zijn we in een open stuk beland. Ook hier weer knotwilgen. Soms zijn die vrij hoog en zijn er in de knotholtes zaailingen van andere boomsoorten, zoals de Gewone vlier, in opgeschoten. Deze bomen bieden ook aantrekkelijke nestelruimtes, waar bijvoorbeeld de Steenuil graag gebruik van maakt.

**Wijngaard
Dassemus**

Na een telefoontje aan de eigenaar van de wijngaard die we eerder zagen, zijn we welkom in de opslag- bottel- en verkoopruimte. Jaarlijks verwerkt Wijngaard Dassemus ongeveer 12.000 liter druivensap tot biologische rode en witte wijn. Drinkbare Brabantse wijn; het blijkt te

kunnen! Er wordt verkocht aan horeca, slijterijen en particulieren zoals wij.

Aantrekkelijk, voor negen euro heb je al een fles. Maar waar we op dat moment meer aan toe zijn, is koffie. Bakker Van Gils, in het centrum van Chaam tegenover de kerk, schenkt die aan de koffietafel in zijn winkel en serveert er de heerlijkste zoetig- en hartigheden bij.

We zijn het er allemaal roerend over eens: Chaamse Beek is een natuurgebied om vaker in het KNNV-excursieprogramma op te nemen.

Roodborsttapuit (foto Henk Spijkers)

Guido Stooker

Buiten-lessen

Al een aantal jaren zag ik met genoegen dat er in de Dongevallei in de voorjaarsmaanden veldbiologie-lessen werden gegeven aan verschillende basisschoolklassen. De buitenlessen worden gecoördineerd door Natuurmuseum Brabant. Natuurlijk is dat een hoop lawaai en rondrennende kinderen, maar ik vind het zo belangrijk dat de jeugd de natuur in trekt en door ondervinding kan ontdekken hoe mooi die is, hoe wonderlijk die in elkaar steekt en tegen alle verdrukking in toch weet te overleven. Ook midden in de stad! Dat ze daarbij vogeltjes verstoren, de oevers wat plattrappen en met hun schepnetjes voor oorlog onder water zorgen, moeten we dan maar even voor lief nemen. De onderwijzer en beroemde natuurbeschermer van het eerste uur Jac.P.Thijsse stelde al in het begin van de vorige eeuw dat hij liever zag dat *“jongens een vogelnestje uithaalden, dan dat ze er ongeïnteresseerd aan voorbij liepen”*. Ik ben het daar van harte mee eens en dat geldt mijns inziens ook voor kikkervisjes vangen, insecten opspelden of een schelpencollectie verzamelen. Maar alles met mate en onder educatieve begeleiding. Daar is onze natuur tegenwoordig immers te kwetsbaar en te bedreigd voor geworden. Ik denk ook dat het ene gebied daar geschikter voor is dan het andere. Erg kwetsbare terreinen of natuurgebieden die zeldzame of bedreigde soorten herbergen moeten natuurlijk ontzien worden. Maar stadsnatuur: daar moet dat toch kunnen? En daar lag nu net mijn dilemma! Want wat was er intussen veranderd in de Dongevallei?

Gevoelige IJsvogelwand

In 2013 zijn in dit fraaie stads-natuurgebied op mijn initiatief en gesponsord door Vogelbescherming door de gemeente vijf IJsvogelwandjes geplaatst. Aanvankelijk zonder resultaat: de kleurige vogeltjes werden wel veelvuldig gesignaleerd, maar hebben er niet gebroed. Naderhand bleken de kunstwandjes sterk ondergraven te zijn door Konijnen. Vorig jaar werd er door de gemeente nogmaals een flink bedrag tegenaan gegooid en zijn alle IJsvogelwandjes grondig gerenoveerd. En met succes! Dit jaar tenminste 2 broedpogingen (er zijn nog geen jonge IJsvogeltjes waargenomen). Maar....owee! één van de bezette IJsvogelwandjes ligt pal aan de poel, waar de basisschoolleerlingen naar harte lust aan het ploeteren worden gezet. En sommige kinderen zijn zo nieuwsgierig dat het grondlichaam van het IJsvogelwandje werd beklommen (*wat is dat voor iets..., wat zit hier nou in...?*). Met verstoring en beschadigingen van de nestlocatie tot gevolg. Ik heb dus een paar keer moeten ingrijpen. Maar zo'n boeman-rol ligt me niet. Wat is de oplossing?

**Onderzoeks-
plekken bij
school**

Het zou mooi zijn als de gemeente verspreid over de stad (maar wèl op loopafstand van basisscholen) mogelijkheden schept waar dergelijke veldbiologie-lessen zonder veel verstoring kunnen worden gegeven. Dergelijke locaties zouden kunnen bestaan uit een poel met grote randlengte (en/of brede sloot met tenminste eenzijdig een flauwe

oever), eventueel voorzien van een vlonder of steigertje, van waaraf geschept kan worden. Rondom de poel een grazige plukweide met een bloemrijke vegetatie (een bijenwei of vlinder-idylle!). Een vandalisme-bestendig insectenhotel (met egel-refugia) kan ook onderdeel vormen van het geheel. Natuurlijk wordt ook op die plekken de 'natuur' verstoord. Maar dat zal daar dan formeel worden getolereerd. Vrijwel altijd zal dit niet om bedreigde flora- of faunasoorten gaan.

Zijn er meer mensen die er zo over denken? Wie pikt dit op? Iets voor de werkgroep Stadsnatuur? Ik begreep van stadsecoloog Mischa Cillessen dat hij er in beginsel wel positief tegenover stond. Maar er moeten wel concrete voorstellen en uitgewerkte plannetjes op tafel worden gelegd. Voorbeelden voor de inrichting van dergelijke VET's zijn in de omgeving te vinden (oa. Dongen, Made). Ik zou zeggen: KNNV/IVN kom met voorstellen; gemeente maak er iets moois van. Daar zijn toch wel subsidiepotjes of sponsorgelden voor te vinden? Door goed overleg heeft het IJsvogelpaartje in de Dongevallei het intussen weer rustig gekregen: een kaartje met een dikke rode lijn erop doet wonderen.

Gaan veldwerk en natuurwaarden goed samen (foto Natuurmuseum Brabant)

Natuurmuseum Brabant activiteiten 3^e kwartaal 2016 Spoorlaan 434, Tilburg

Datum

t/m 6 juli
september

Activiteit

mini- foto-expositie *Noud Aartsen*
opening BOS

Wandel App Vossenstreken

Er wordt al een hele tijd hard gewerkt aan een gloednieuwe wandel-app, genaamd *Vossenstreken*. Een netwerk van organisaties: Natuurmuseum Brabant, Brabants Landschap, Kempens Landschap en de gemeente Tilburg bundelen hun krachten en ontwikkelen

gezamenlijk een leuke en actieve wandelapp voor kinderen van 5 tot 12 jaar - en hun (groot)ouders uiteraard. De eerste twee routes zijn zo goed als klaar (kasteel Tongelaar te Mill en Merode te Averbode (B)), het moment nadert dat de app gedownload kan worden. De komende twee jaar worden er telkens nieuwe routes in Noord-Brabant en in de Kempen (België) aan toegevoegd, zodat de keuze en het gebied waar gezinnen kunnen gaan wandelen behoorlijk groot is. In totaal komen er twaalf routes. *Een wandelapp...daar zijn er al meer van, wat is er bijzonder aan deze?* De belangrijkste doelstelling van de app is mensen (specifieker: gezinnen) in contact te brengen met natuur. *Vossenstreken* verdiept de natuurbeleving tijdens een "gewone" wandeling. Kinderen kunnen allerlei opdrachtjes doen en krijgen ondertussen op een speelse manier allerlei leuke informatie over het gebied: over de dieren, planten en de cultuur in de buurt. Er zijn opdrachten voor het snelste, slimste of het kleinste gezinslid. Ook leuk voor de ouders uiteraard!

Natuurkennis is niet vereist en de app doet een beroep op alle gezinsleden. In alle routes komt één centraal figuurtje terug: buitenbaas Robin. Hij is een soort natuurbeheerder die zoveel werk heeft, dat hij geholpen moet worden door de kinderen. Meer weten? Op de site van het museum vindt u meer informatie, ook over de definitieve datum waarop de app te downloaden is.

(foto Natuurmuseum Brabant)

BOS

Naast Vossenstreken is er nog een nieuw project waar achter de schermen volop aan gewerkt wordt: BOS, afkorting voor Beleef Ontdek Samen. Al sinds de opening van de OO - zone in 2010 werd duidelijk dat het concept van zelf onderzoek doen erg aanslaat bij kinderen. Ook bij kinderen die er eigenlijk te jong voor zijn: de OO - zone is namelijk geschikt vanaf 8 jaar en ouder. Dit heeft te maken met lees- en onderzoeksvaardigheden. Maar leg dat maar eens uit aan jaloerse broertjes en zusjes die ook graag mee willen doen met de opdrachten! Het museum ging met dat idee aan de slag en heeft goed nieuws: de jongste kinderen (4-8 jaar) krijgen in september ook hun eigen ontdek- en onderzoeksplek in het museum- en wat voor één. BOS heeft alles te maken met de vier seizoenen- zoveel zelfs dat de zaal vier keer per jaar met het jaargetijde mee verandert. Met inzet van hun zintuigen, nieuwsgierigheid en fantasie kunnen de kleintjes BOOM (een virtuele boom) helpen groeien. Daarvoor doen ze kleine feelgood-opdrachten die aansluiten bij hun interesse of wat hen prikkelt op dat moment. In de knusse zaal vol mooie materialen en technische hoogstandjes kunnen ze experimenteren door bijvoorbeeld hun hele lijf te bewegen en daardoor het landschap te beïnvloeden in een enorme digitale vloerprojectie! Maar ook kunnen ze samenwerken om opdrachtjes op te lossen en al hun zintuigen aan het werk te zetten om de sfeer van het seizoen op te snuiven. BOS wordt gebouwd op de tweede verdieping, in de zaal tegenover *Uitsterven*. Het achterste gedeelte van de trein is hiervoor weggehaald.

(foto Natuurmuseum Brabant)

Werkzaamheden

Door het bouwen van BOS zijn er de komende maanden allerlei werkzaamheden op de tweede verdieping. De zaal '*Uitsterven*' is gedurende de hele periode wel toegankelijk!

Rob Vereijken

Witte bloem in vijverrand

José Langens heeft een tuin met een vijver in Esbeek. In juni vond ze bij de vijver een plant met witte bloempjes. De plant was niet groter dan 25 centimeter en had een dunne rechtopstaande stengel. De bloemen groeiden in een armbloemige pluim en hadden vijf witte, eironde kroonblaadjes. De bijzondere vorm van de bladeren viel op: ze zijn 3-talig met deelblaadjes die meestal drie tandjes aan de top hebben. José heeft goed naar de details gekeken, want ze beschrijft dat de gave bladrand meestal gewimperd is en dat het blad een grijsachtige onderkant heeft. Ze ontdekte de plant bij haar vijver op een vochtige en half-beschaduwde plek. Wie heeft een idee welke plant in de tuin van José is opgedoken? Hopelijk helpen de foto's die zij van de plant maakte bij het speurwerk.

Driedelige blaadjes van de plant (foto José Langens)

Witte bloemetje (foto José Langens)

Graag nieuwe reacties en vragen

Heeft u een idee wat de wit bloeiende plant zou kunnen zijn, heeft u zelf vragen of doet u een onbekende waarneming, stuur gerust uw ideeën in. In de volgende Oude Ley wordt daar dan aandacht aan besteed. Reacties tot 21 augustus 2016 kunnen in de volgende aflevering verwerkt worden.

Berichten naar: Redactie Oude Ley,
t.a.v. Witte gij ut?/Rob Vereijken,
Pironstraat 7, 5041 GJ Tilburg.

☎ 013-5438841 of ✉ rob.vereyijken@planet.nl

Wandelprogramma IVN-afdeling Tilburg

Uitnodiging

IVN afdeling Tilburg nodigt alle KNNV-leden uit om een keer mee te doen met één van haar activiteiten. Hieronder staat het wandelprogramma voor het 3e kwartaal van 2016. Dit zijn openbare wandelingen. Indien een wandeling wegens omstandigheden niet door kan gaan dan wordt dat tijdig aangegeven in de digitale nieuwsbrief van de IVN afdeling Tilburg. Hoe u zich kunt aanmelden voor de digitale nieuwsbrief vindt u op onze site www.ivntilburg.nl. Voor meer info: [✉ natuurgidsen@ivntilburg.nl](mailto:natuurgidsen@ivntilburg.nl)

Dinsdag 26 juli

Start

Vertrekpunt

Thema

Avondwandeling De Hoevens

20.00 -22.30 uur

Parkeerplaats van de natuurbegraafplaats

Goorstraat 5a 5131 RG Alphen

Vleermuizen en nachtvinders

Dinsdag 9 augustus

Start

Vertrekpunt

Avondwandeling Ommetje Riel, richting Kaaistoep

19.30 -21.30 uur

Oude Tilburgsebaan 47-49 5133 BD Riel

Zondag 28 augustus

Start

Vertrekpunt

Kaaistoep, De Blaak

10.00-12.00 uur

Slagboom, Oude Rielsebaan / Keistoep in de Blaak

Zondag 25 september

Start

Vertrekpunt

Quirijnstokpark, Tilburg

10.00 - 12.00 uur

Flat aan de Sweelincklaan 242, 5012 BB Tilburg

Zondag 30 oktober

Start

Vertrekpunt

Informatie

De Brand, Udenhout

10.00 - 12.00 uur

Kasteel de Strijdhoeve Schoorstraat 14 5071 RA Udenhout

Paddenstoelenwandeling in verband met maand-actie

Coördinatoren van de werkgroepen:

Dongevallei:	Guido Stooker 06 – 12215643 gstooker@live.nl
Foto's:	Marcelle Leoné 013 – 4557220 wgr.natfototilburg@gmail.com
Geologie:	Joost Vermeë 013 – 5423910 jvermee@ziggo.nl
Insecten:	Theo Peeters 013 – 4560116 pthéo@xs4all.nl
Kaaistoep:	Jaap van Kemenade 06 – 53941104 jaap.van.kemenade@twm.nl
Korstmossen:	Bart Horvers 013 – 4564033 ncmhorvers@gmail.com
Mossen:	Maarten Mandos 013 – 5050930 mmandos@xs4all.nl
Paddenstoelen:	Ger Bogaers 013 – 4635051 ger.bogaers@hetnet.nl
Plaggen:	Berry Staps 013 – 5347070 stapspoppel@hetnet.nl
Planten:	Loes van Gorp 013 – 5423672 loesvangorp@gmail.com
Stadsnatuur:	Rob Vereijken 013 – 5438841 rob.vereyijken@planet.nl
Vogels:	Ad Kolen 06-40284868 adkolen@kpnmail.nl
Zoogdieren:	Bas Dielen 06 - 53979274 dielen.bas@gmail.com

Contributie:

Gewone leden	: € 27,50
Huisgenootleden	: € 12,50
Jongeren t/m 25 jaar	: € 15,00
Buurleden (leden die al lid zijn van een andere afdeling)	: € 12,50
Abonnement Oude Ley	: € 15,00

Ledenadministratie:

Marie-Cécile van de Wiel
Veldhovenring 27, 5041 BA Tilburg
013 – 5436541 | secretaris@tilburg.knnv.nl
Rekeningnummer van de afdeling:
NL03 TRIO 0390 253391 t.n.v. KNNV-afd. Tilburg

PostNL
Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

DRUKWERK

Secretariaat KNNV-afd. Tilburg
Veldhovenring 27
5041 BA Tilburg